

Krzysztof Krasuski

Republiki

literackiej

nowoczesności

WYDAWNICTWO
UNIwersytetu ŚLĄSKIEGO
KATOWICE 2014

Republiki literackiej
nowoczesności

NR 3189

Krzysztof Krasuski

Republiki literackiej
nowoczesności

Redaktor serii: Historia Literatury Polskiej
Marek Piechota

Recenzent
Jerzy Jastrzębski

Redaktor Małgorzata Poglódek
Projektant okładki Aleksandra Gaździcka
Redaktor techniczny Barbara Arenhövel
Korektor Marzena Marczyk
Łamanie Marek Zagniński

Copyright © 2014 by
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
Wszelkie prawa zastrzeżone

ISSN 0208-6336
ISBN 978-83-8012-223-9
(wersja drukowana)
ISBN 978-83-8012-224-6
(wersja elektroniczna)

Wydawca
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
ul. Bankowa 12B, 40-007 Katowice
www.wydawnictwo.us.edu.pl
e-mail: wydawus@us.edu.pl

Wydanie I. Ark. druk 11,75. Ark wyd. 11,5.
Papier Alto 80 g, vol. 1.5   Cena 30 zł (+ VAT)

Druk i oprawa: „TOTEM.COM.PL Sp. z o.o.” Sp.K.
ul. Jacewska 89, 88-100 Inowrocław

Spis treści

Od autora

— 7 —

Modernistyczne preludium

— 15 —

Stanisław Brzozowski w przestrzeni studiów postkolonialnych

— 27 —

Jeszcze o postkolonializmie w literaturze

— 41 —

Tadeusz Boy-Żeleński — krytyk w dobie przebudowy

— 49 —

Czesław Miłosz wśród „zniewolonych umysłów”

— 77 —

Potęga pamięci. Kulturotwórcza funkcja pamięci
w pisarstwie Tymona Terleckiego

— 93 —

Paweł Hertz — polski Europejczyk

— 109 —

Koncepcja wspólnoty według Tomasza Burka

— 121 —

— 5 —

Inna nowoczesność Krzysztofa Karaska

– 135 –

Łabędzi śpiew Nowej Fali

– 143 –

Krytycznoliteracki *mainstream*

– 159 –

Bibliografia (wybór)

– 171 –

Indeks osobowy

– 175 –

Summary

– 181 –

Zusammenfassung

– 183 –

Od autora

Tematem przedstawionej książki, określonym prawnoustrojową metaforą w formule tytułu, jest kształtowanie się w polskiej świadomości literackiej idei nowoczesności udokumentowane w tekstach krytycznoliterackich. Są to jednak nie tylko projekty ściśle literackie, ale także w całym tego słowa znaczeniu – intelektualne, zawarte w tekstach Stanisława Brzozowskiego, Czesława Miłosza, Pawła Hertza.

Z jakiego powodu nowoczesność stała się przedmiotem rozważań? Na to pytanie odpowiadam krótko i węzłowo, posługując się argumentami autorki *Innej nowoczesności*. Ewidentnymi podstawowymi cechami nowoczesności na każdym etapie kultury europejskiej jest: po pierwsze, wychodzenie z mityczności i funkcjonujących mitologii; po drugie, ożywcze niepojednanie pomiędzy mitologiami symbolizowanymi jako tradycje Rzymu i Jerozolimy¹, napięcie otwierające możliwości opozycyjności i mniej lub bardziej dialektycznego rozwoju.

Jestem przekonany, że przedstawione w książce poglądy i projekty, aczkolwiek w różnej mierze, stanowią ilustrację wymienionych cech oraz kilku innych. I chociaż różnego rodzaju mity są w nich przedmiotem rewizji oraz krytyki, owa transgresja we wszystkich przypadkach jawi się jako oczywista – tak jak oczywisty jest wpływ kontekstu historycznego na poszczególne zjawiska. Albowiem każdo-

---

¹ Por. A. BIELIK-ROBSON: *Ożywcze niepojednanie; nowoczesność jako doświadczenie religijne*. W: *Nowoczesność jako doświadczenie*. Red. R. Nycz, A. ZEIDLER-JANISZEWSKA. Kraków 2006.

razowo kategoria nowoczesności ma określone ramy czasowe, to znaczy jest historycznie względna. W tym sensie nawet propozycje z pozoru wydające się klasycystycznymi czy też tradycyjnymi skierowane bywają przeciwko koncepcjom o niemałej dozie zmistyfikowania, z czym spotykamy się nie tylko w wypowiedziach Czesława Miłosza, ale także na przykład Pawła Hertza i Tomasza Burka. Miłosz, jak wiadomo, wypowiada się przeciwko różnym legendom nowoczesności, a Hertz i Burek ożywają nowoczesne doświadczenie narodowe², występując zarazem przeciwko symplifikacjom kulturowym czy też ideologicznym, zmierzającym w kierunku totalitarnej praktyki społecznej. Teksty Hertza i Burka traktuję jako mosty, a być może tylko jako skromne pomosty wiodące ku nowoczesności.

Literacką nowoczesność w tej książce ujmuję w znaczeniu węższym niż kategoria modernizmu, ugruntowana przez literaturoznawcze badania w ostatnim okresie³. W brutalnie zawężonym wyborze przedstawiam jedynie kilku kreatorów i świadków krajowej nowoczesności literackiej. Dyskurs o nowoczesności w piśmiennictwie artystycznym zdaje się dotyczyć nieco innych zagadnień aniżeli dyskurs na temat modernizmu. Uzmysłować ten stan rzeczy ma niniejsza publikacja.

Dość oczywisty jest fakt, że oba wchodzące w grę pojęcia: „nowoczesność” i „modernizm”, są sobie bliskie *sensu largo*, natomiast różnią się *sensu stricto*. W centrum przyjętej przeze mnie perspektywy umieszczam świadomość nowoczesności jako część inicjatyw modernizujących. Trzeba wiedzieć, iż nowoczesność i modernizm nie są kategoriami nazbyt od siebie odległymi, jeżeli chodzi o zakres znaczeniowy. *Nota bene* w praktyce badawczej zaznaczają się niekiedy tendencje

---

² Por. J. KURCZEWSKA: *Nowoczesne doświadczenie narodowe (z różnorodnością łańcuchowości w tle)*. W: *Nowoczesność jako doświadczenie...*

³ Por. serię monografii pt. *Modernizm w Polsce* (pod red. W. Boleckiego i R. Nycza) oraz tom W. BOLECKIEGO: *Modalności modernizmu. Studia, analizy, interpretacje*. Warszawa 2012.

do ich utożsamiania⁴. Osobiście jestem skłonny to rozgraniczać.

Na wybranych przykładach refleksji metaliterackiej zamierzam wskazać czynniki procesu kształtowania się literackiej nowoczesności w polszczyźnie w ubiegłym stuleciu. Przedstawiam zatem różnorodne przejawy aktywności krytycznoliterackiej, składające się w sumie na rozważania nad intelektualnymi drogami, prowadzącymi do nowoczesności. *Nolens volens* przychodzi postępować w ślad za aktualnym stanem badań w tym zakresie. Ustalono w nich, że „pisarze odmiennie doświadczali i definiowali nowoczesność oraz – w różnych okresach – różne z tych doświadczeń wyciągali wnioski (dotyczące także podstawowych spraw artystycznych”⁵. Parafrazując nieco konstatacje Włodzimierza Boleckiego na ten temat, można stwierdzić, że każde z tych doświadczeń aspiruje do tego, aby być wyznacznikiem nowoczesności, a zarazem nowoczesności literatury „nie można opisać, wskazując tylko na jeden typ wyznaczników [...], ponieważ było ich wiele”⁶.

Zjawiska literackie, które przedstawiam na tych kartach, były i są ważnymi składnikami polskiej literatury, a także są znaczącymi czynnikami jej ewolucji w XX stuleciu. Wyznaczają one, pośród innych istotnych wektorów, kierunki i obszary funkcjonowania życia literackiego w kulturze współczesnej. Określają też kultury nowoczesny status, rozumiany jako antecedencja stopniowo kształtującej się w końcu minionego wieku ponowoczesnej kondycji kultury, sztuki i literatury.

W tej publikacji zajmuję się jednakże faktami *stricte* okołoliterackimi, prezentowanymi w wypowiedziach krytycznoliterackich, związanych ze źródłami kultury nowoczesnej, lokowanymi raczej z dala od jej stopniowego, ze schyłkiem stulecia, przechodzenia w Polsce oraz w regionie Europy Środkowej i Wschodniej w stadium ponowoczesne.

---

⁴ Por. K. UNIŁOWSKI: *Granice nowoczesności. Proza polska i wyczerpanie modernizmu*. Katowice 2006.

⁵ W. BOLECKI: *Modalności modernizmu...*, s. 9.

⁶ *Ibidem*, s. 8, 9.

Dlaczego w tytule książki odwołuję się do ustroju i stylu życia republikańskiego w odniesieniu do społecznego funkcjonowania kultury i literatury? Inspiracją do przedstawienia tych fenomenów w kategoriach myśli republikańskiej — takiego, a nie innego sprofilowania i sformatowania niniejszej publikacji — stała się osobliwa i jakby prekursorska inicjatywa krytycznoliteracka Jacka Łukasiewicza zawarta w jego książce *Republika mieszaińców*, ogłoszonej jeszcze w 1974 roku, i jej chwalebny ówczesny zamiar „odbicia kilku istotnych rysów polskiej literatury i życia literackiego lat sześćdziesiątych”⁷; dekady wydobytej przez krytyka z oficjalnej nicości artystycznej dzięki przyjętym kryteriom opisu, z ducha republikańskim. Po latach staram się nawiązać do tej konwencji, tym razem obejmując nią jedynie teksty krytycznoliterackie, pochodzące z całego minionego stulecia, nie bez przyczyny często nazywanego „wiekiem krytyki”. Widzę pluralistyczny i w istocie republikański charakter prawdziwej nowoczesności. Postulat funkcjonowania obok siebie wielu literackich kultur w ramach nowoczesnej społeczności nie wydaje mi się nazbyt idealistyczny i utopijny. Między okładkami tej książki chcę rekonstruować zarys republikańskiego organizmu literackiego, wielokulturowego i różnorodnego pod (prawie!) każdym względem; to znaczy w wielu wymiarach i kontekstach życia. Stwarza on więzy najogólniej rozumianej kulturowej wspólnoty, którą współokreślają literatura, sztuka, dawne i nowe idee oraz problemy, a także religia, ekonomia i ustrój społeczny.

Wypada określić czasową cezurę przedstawionych rozważań. *Terminus a quo* jest oczywisty — to przełom dziewiętnastego i dwudziestego wieku, okres narodzin polskiego modernizmu. „Tam nasz początek” — nie tylko Miłoszowy. *Terminus ad quem* omawianych w tej książce projektów polskiej literackiej nowoczesności — to jej późna, wysokorozwinięta faza, która znamionuje się globalizacją, radykalizacją i populistyczną formą podstawowych rysów. Ale w dokonywanym przeglądzie stanowisk zatrzymuję się

---

⁷ J. ŁUKASIEWICZ: *Republika mieszaińców*. Wrocław 1974, s. 379.

przed fazą schyłkową dwudziestowiecznej nowoczesności. Ograniczam się na razie do propozycji niejako zamkniętych we wcześniejszych ramach, wskazujących kulturowe korzenie doświadczania nowoczesności w jej pionierskich na gruncie polskim czasach; do idei innowacyjności reprezentowanej przez podmioty kontestujące i rewizjonistyczne — by nie powiedzieć: heretyckie — wobec dominujących wtedy dyskursów.

Wielu komentatorów niedawnej przeszłości, dwudziestowiecznego życia literackiego, potwierdza dość upowszechnioną opinię, iż modernizm — i związany z nim typ i styl nowoczesności, zwłaszcza w jej rozwiniętej fazie — był reakcją na burzliwe dziedzictwo związku kultury i polityki oraz ideologii⁸. Odnoszę wrażenie, że studia i szkice zamieszczone w tej książce także ilustrują tę zależność i tę tendencję, zakotwicząc je w różnorodnych i zróżnicowanych opcjach narodowej kultury w minionym stuleciu.

Publikacja prezentuje bardzo zróżnicowane epizody polskiej literackiej nowoczesności i czyni to w sposób — by tak rzec — migawkowy. Nie uwzględnia jeszcze nowinek stulecia, które rozpoczęło się dopiero niedawno. Jako centrum narracji w książce przyjęto punkt widzenia pozwalający na ocenę z większego dystansu i na zasadzie nieco już dłuższego trwania poszczególnych zjawisk literackich w tradycji kulturowej. Przedmiotem oglądu są wyłaniające się w tej perspektywie nader rozmaite postacie i barwy szeroko pojętej współczesności. Kompozycja całości polega na tym, że stara się uwzględnić i zestawiać obok siebie kontraduktoryjne i kontrastowo różnorodne strony nowoczesności. Dzieje się tak po to, aby obraz zagadnienia był w miarę bogaty, aczkolwiek na pewno jest on jeszcze daleki od wyczerpania złożonej problematyki. Ale dlatego sąsiadują z sobą na kartach tej książki tak diametralnie różne przejawy aktywności krytycznoliterackiej, jak teksty

---

⁸ POR. T. EAGLETON: *Kultura a śmierć Boga*. Tłum. B. BARAN. Warszawa 2014, s. 196. POR. A. GIDDENS: *Nowoczesność i tożsamość. „Ja” i społeczeństwo w epoce późnej nowoczesności*. Tłum. A. SZULZYCKA. Warszawa 2001.

Brzozowskiego i Boya-Żeleńskiego, osobowości tak od siebie odległe, jak Czesław Miłosz i Tymon Terlecki, temperamenty krytycznoliterackie tak odrębne, ale — jak się wydaje — znamienne dla współczesności, jak Paweł Hertz i Tomasz Burek oraz Julian Kornhauser i Stanisław Gębala. Oto różne i tylko wybrane trakty i odcienie nowoczesności, która rozkwitła w polskiej krytyce literackiej w niedawno minionym stuleciu.

Dodatkowym uzasadnieniem takiej tęczącej kompozycji zawartego w książce dyskursu jest owa szeroka reprezentacja pojęcia „nowoczesność”, rozumianego w zgodzie z zasadą przyjętą w niniejszej publikacji. Przedmioty, którym jest poświęcona, z pewnością nie zaliczają się do zjawisk awangardowych, według powszechnie przyjętych definicji tej kategorii. Decydująca w moim wyborze była lokalizacja omawianych zjawisk w głównym nurcie modernizacji życia i myśli. Skoncentrowałem uwagę na pisarstwie, które — wedle eleganckiej formuły — „jednocześnie zabezpiecza przed nowoczesnością niewczesną, ale i nie usypia całkowicie w bezbolesnych i bezkrytycznych fantazmatach przeszłości”⁹.

Na koniec tych wstępnych uwag przedstawię, kierując się kryteriami przyjętymi w niniejszej publikacji, krótkie rekomendacje niektórych reprezentantów krajowej literackiej nowoczesności. Pozostałych bohaterów tej książki także nie można włączyć do ekstremalnej awangardy. Decydująca w tej prezentacji jest ich przynależność do nurtu głównego.

Twórczość Brzozowskiego zdobyła w polskiej krytyce literackiej rangę jednego z najwyższych i najpoważniejszych sprawdzianów. Nieledwie powszechne jest przekonanie o Brzozowskim jako „myślicielu przeczuwającym dylematy nowoczesności”, bo jego pisarstwo „stało się istotnym punktem odniesienia dla wielu polskich krytyków, pisarzy, intelektualistów zarówno przez cały wiek XX, jak i w ostatnich

---

⁹ M. GŁOGER: *Henryk Sienkiewicz i Stanisław Brzozowski — dwie drogi polskiej nowoczesności*. W: *Konstelacje Stanisława Brzozowskiego*. Red. U. KOWALCZUK, A. MENCWEL, E. PACZOSKA, P. RODAK. Warszawa 2012, s. 148.

latach"¹⁰. Odnotowano już kilka krajowych renesansów tej twórczości, były one doświadczeniami niemal każdego pokolenia autorów i czytelników. Niedawna, setna rocznica śmierci pisarza przyniosła kolejną lawinę reedycji dzieł, a także (ko)repetycji w zakresie ich współczesnych interpretacji, ukazując wiele twarzy wybitnego krytyka. Chciałbym dołączyć do tych badań profil jakby dotychczas niezauważony i niedoinwestowany myślowo aspekt dzieła autora *Legendy Młodej Polski*. Ukazują się one w kontekście zarówno metodologii światowych *colonial studies*, jak i krajowych studiów postzależnościowych. Wobec pism Brzozowskiego chciałbym realizować badawczy postulat „ukazania ich nieznanymi dotąd wymiarów czy twórczego zastosowania pewnych koncepcji”¹¹.

Krytycznoliteracka, translatorska i publicystyczna aktywność Boya-Żeleńskiego upłynęła pod znakiem fascynacji literaturą i kulturą francuską. A któryż z krajów europejskich był w minionym stuleciu, a zwłaszcza w jego pierwszej połowie, bardziej nowoczesny niż Francja? Stąd bierze się miejsce tego pisarza w niniejszej publikacji. Boy-Żeleński odnalazł w ubiegłowiecznych wpływach wielowiekowej kultury literackiej Francji najbardziej przekonujące jego i rzesze jego czytelników — źródła nowoczesności. Trzeba być świadomym, iż nie interesował się wszystkimi rodzajami wypowiedzi. Preferował gatunki najbardziej masowe i przez kulturowy kanon funkcjonujący wśród odbiorców najbardziej zdemokratyzowane. Można wątpić — za Janem Tomkowskim — „by mógł się przejść surrealizmem czy egzystencjalizmem, równie obcy pozostał mu zapewne Paul Valéry”¹². Taka właśnie w wydaniu Boya, ograniczona do popularnych tonów i skali, była nowoczesność, ale przecież są to jej niezbywalne cechy.

W działalności Pawła Hertza chciałbym widzieć jako jedną z ważniejszych, być może — osobliwą, ale tym bar-

---

¹⁰ D. KOZICKA: *Krytyczne (nie)porządki. Studia o współczesnej krytyce literackiej w Polsce*. Kraków 2012, s. 82.

¹¹ *Ibidem*, s. 100.

¹² J. TOMKOWSKI: *Moja historia eseju*. Warszawa 2013, s. 78.

dziej ceną, barwę w różnokolorowej paletce estetyki nowożytności i nowoczesności. Byłaby to najzupełniej oczywista u tego pisarza, normalna funkcja literatury w anormalnych warunkach społeczno-ustrojowych, na które przypadła jego dojrzałość. Skutecznie poświęcił się aktualizacji i popularyzacji literackiej klasyki narodowej oraz powszechnej, a także efektownie ożywił teksty z archiwum kultury.

Przedstawiony w książce materiał pozostał chronologicznie i tematycznie rozproszony, co jest także *signum* nowoczesności. Owo pomieszanie materii jest dodatkowym wskaźnikiem problemowego otwarcia omawianych projektów nowoczesności, w pewnym sensie otwarcia również na erę ponowoczesności. Na republikańskiej zasadzie staram się pogodzić w tej publikacji treści kultury wysokiej i kultury popularnej, zwłaszcza przy okazji omówień wybranych wątków twórczości Tadeusza Boya-Żeleńskiego oraz Czesława Miłosza. Ale jednocześnie, patrząc z perspektywy aktualnie dynamicznie rozwijających się badań nad tym zjawiskiem, zdaję sobie sprawę, iż problematyce tej należałoby poświęcić więcej miejsca. Odkładam to do następnej okazji.

Publikacja ukazuje się dzięki dotacji władz dziekańskich Wydziału Filologicznego Uniwersytetu Śląskiego oraz niezawodnej współpracy Redaktorek Wydawnictwa Uniwersytetu Śląskiego — Małgorzaty Pogłódek i Olgi Nowak. Długoletnia pomoc Pani Olgi Nowak w przygotowywaniu wersji komputerowych moich prac jest nie do przecenienia.

Wszystkim, którzy przyczynili się do powstania tej publikacji, gorąco dziękuję.

Indeks osobowy

- Adamski Jerzy 44
Adorno Theodor Wiesengrund 88
Aftanazy Roman 113
Anderman Janusz 48
Andrzejewski Jerzy 171
Appadurai Arjun 127
Atwood Margaret 118
August-Zarębska Agnieszka 82
- Bach Johann Sebastian 99
Bachmann-Medick Doris 32
Baczyński Stanisław 17, 165
Bakuła Bogusław 32, 43
Baliński Stanisław 116
Balzac Honore 52
Banasiak Bogdan 77
Baran Bogdan 11
Barańczak Stanisław 90, 144–146,
153, 159
Barthes Roland 28
Bauman Zygmunt 111, 172
Baumgarten Alexander G. 87
Bąk Adam 173
Beaumarchais Pierre Augustin
Caron de 60
Beckett Samuel 152, 153
Benjamin Walter 88
Berent Waław 116
Bergson Henri 104
Bhabha Homi K. 41
Białoszewski Miron 146, 152,
153
Biedrzycki Marcin 48
- Bielik-Robson Agata 7, 37, 38, 116,
136, 137, 172
Bieńkowski Dawid 129
Biernacki Andrzej 34, 73
Bieroń Tomasz 77
Blake William 85, 86
Bloch Natalia 31
Bloom Allan 77
Błoński Jan 87, 167
Bobkowski Andrzej 96, 100, 167
Bobrownicka Maria 43
Bogusławski Antoni 96, 97
Bolecki Włodzimierz 8, 9, 45, 136,
172
Borkowska Grażyna 45
Böhme Gernot 87, 88
Braudel Fernand 103, 105
Broch Hermann 130
Brodzka-Wald Alina 121
Brumer Wiktor 69, 72
Brun Julian 17
Bryll Ernest 166
Brzozowski Stanisław 7, 12, 13,
16–21, 24, 27–39, 46, 49, 52, 68,
110, 111, 114, 123, 124, 126, 128,
146, 147, 165, 171–174
Buksiński Tadeusz 172
Burek Tomasz 8, 12, 30, 34, 38,
121–132, 139, 165
- Carroll Noël 90
Casanova Josè 80
Chakrabarty Dipesh 41

- Chałasiński Józef 132
 Chlebowski Bronisław 34, 36
 Conrad Joseph 38, 104, 117
 Cortázar Julio 156
 Cywiński Bohdan 28–30
 Czachowska Jadwiga 72
 Czapliński Przemysław 48, 172
 Czechow Antoni 119
 Czerniak Stanisław 87
 Czyż Stanisław 126, 129, 132
 Czyżewski Tytus 140
- Davies Norman 118
 Dąbrowska Maria 116
 Dąbrowski Mieczysław 32, 43,
 172, 173
 Dąbrowski Stanisław 150
 Degler Janusz 93, 172
 Descartes René 52
 Diderot Denis 52
 Dłuski Stanisław 137, 138
 Dostojewski Fiodor 81, 117, 119
 Drozdowski Bohdan 146
 Dukaj Jacek 128
 Dunin Kinga 48
 Durkheim Emil 18
 Dybciak Krzysztof 96, 149–151
- Eagleton Terry 11
 Eliot Thomas Stearns 135, 138
- Falkiewicz Andrzej 167
 Fanon Frantz 41, 42
 Faulkner William 130
 Fellini Federico 95
 Fik Ignacy 17, 165
 Fik Marta 48
 Fiut Aleksander 81, 83, 89, 151,
 173
 Fokkema Douwe 35
 Foucault Michel 105
 Franaszek Andrzej 160
 Fredro Aleksander 24, 51, 62
 Frybes Marcin 48
- Fukuyama Francis 111
- Gadamer Hans-Georg 111
 Gajcy Tadeusz 154
 Gałczyński Konstanty Ildefons
 166
 Gandhi Leela 31, 41
 Gdula Maciej 172
 Geremek Bronisław 103
 Gębala Stanisław 12, 164–169, 171
 Giddens Anthony 11, 172
 Giza Barbara 173
 Gloger Maciej 12
 Głowacka-Kaczanowska Izabela
 83, 84
 Głowiński Michał 72, 113
 Goethe Johann Wolfgang 117
 Gogol Nikołaj 119
 Gombrowicz Witold 25, 36, 105,
 106, 148, 152, 153, 165–167
 Gosk Hanna 43, 83
 Górny Antoni 30
 Greenberg Clement 90
 Gromek Joanna 92
 Grzymała-Siedlecki Adam 69
 Guillén Jorge 82
 Gutowski Wojciech 82
- Habermas Jürgen 172
 Harasym Sarah 30
 Hartwig Julia 146
 Hauser Arnold 90
 Heck Dorota 119
 Hegel Georg Wilhelm Friedrich
 52, 85
 Heller Ágnes 172
 Helman Alicja 54, 55
 Herbert Zbigniew 48, 115, 137, 147,
 148, 159–164, 171
 Herling-Grudziński Gustaw 125
 Hertz Paweł 7, 8, 12, 13, 109–120,
 131, 144, 171
 Heydel Magdalena 135
 Hofmannsthal Hugo von 112

- Hölderlin Friedrich 125
 Horzyca Wilam 97
 Hudzik Jan P. 172
- Ibsen Henrik 67
 Ireedyński Ireneusz 137
 Irzykowski Karol 18, 39, 68, 69, 73,
 124, 127, 140
 Iwaszkiewicz Jarosław 116
- Janaszek-Ivaničková Halina 35
 Janion Maria 44, 111
 Jankowicz Grzegorz 92
 Jankowski Zbigniew 150
 Janta Aleksander 154
 Jarośniński Zbigniew 47
 Jarzębski Jerzy 48, 106, 167, 173
 Jastrun Tomasz 144, 157
 Jekiel Wojciech 105
 Jeleński Konstanty Aleksander 83
 Jerzyna Zbigniew 146
 Jeske-Choiński Teodor 16
 Joyce James 130
 Juda Celina 43
 Juszczyk Andrzej 106, 173
- Kadłubek Zbigniew 85
 Kalembe-Kasprzak Elżbieta 50,
 58, 98
 Kalinowski Marian Leon 77
 Kaliszewski Andrzej 159
 Kałuża Anna 92
 Kamieńska Anna 146, 150
 Kapuściński Ryszard 104
 Karasek Krzysztof 135–140, 171
 Karpiński Franciszek 115
 Karpiński Wojciech 151
 Karwowska Bożena 43
 Katajew Walentin 66
 Kijowski Andrzej 89, 123, 124, 144,
 165, 168
 Kirsch Donat 156
 Kisielewski Stefan 144
 Kochanowski Jan 34
- Kociuba Grzegorz 137
 Kola Adam F. 42
 Kołakowski Leszek 127
 Komornicka Maria 38
 Kopaliński Władysław 112
 Kopciński Jacek 121, 123
 Korczak Janusz 38
 Kornhauser Julian 12, 144–148,
 154, 160–164, 171
 Korzeniewski Bohdan 72
 Kot Wiesław 45
 Kott Jan 70
 Kowalczuk Urszula 12, 172
 Kozicka Dorota 13, 28, 173
 Krajewska Wanda 33
 Kralowa Halina 173
 Krasiński Janusz 126–129
 Krasiński Zygmunt 112, 114, 131
 Krasnowiecki Władysław 97
 Krasuski Krzysztof 45, 46, 106
 Kraszewski Józef Ignacy 114
 Kropiwnicki Maciej 30
 Krowiranda Krzysztofa 83
 Krynicki Ryszard 144
 Kryszak Janusz 93
 Krzemieniowa Krystyna 32
 Krzywicka Irena 51
 Krzywicki Ludwik 15–18
 Krzyżewski Juliusz 153
 Kuczyńska-Koschany Katarzyna
 135
 Kula Marcin 43
 Kummer Kazimierz 126
 Kunz Tomasz 111, 172
 Kuraszkiwicz Władysław 153
 Kurczewska Joanna 8, 173
 Kwiatkowski Jerzy 173
- Lack Stanisław 69, 72
 Lafargue Paul 19
 Latour Bruno 172
 Lechoń Jan (właśc. Leszek Serafino-
 wicz) 125
 Lem Stanisław 147

- Lenartowicz Teofil 115
 Lessing Doris 118
 Libera Antoni 119, 133, 152, 153
 Liciński Ludwik Stanisław 38
 Ligęza Wojciech 106
 Loomba Ania 31, 36, 41
 Lorentowicz Jan 69–73

 Łapiński Zdzisław 46
 Łukasiewicz Jacek 10, 149, 162
 Łukasiewicz Małgorzata 172

 Macdonald Dwight 90
 MacIntyre Alasdair 105
 Maeterlinck Maurice 18
 Maj Bronisław 144–146, 153–157
 Majewska Ewa 92
 Majmurek Jakub 30
 Makowiecki Andrzej Z. 49, 57, 172, 173
 Makuszyński Kornel 71
 Mandalian Andrzej 150
 Mann Thomas 117
 Mannheim Karl 172
 Marczak-Oborski Stanisław 57
 Marczewski Paweł 80, 82
 Markiewicz Henryk 39, 59, 171, 172
 Masłowska Dorota 45
 Mencwel Andrzej 12, 49, 172, 173
 Merton Thomas 83, 84
 Michalski Rafał 87
 Michałek Bolesław 55
 Michel Patrick 48
 Mickiewicz Adam 44, 52, 104, 106, 148
 Miecznicka Magdalena 118
 Miller Jan Nepomucen 17
 Miłosz Czesław 7, 8, 12, 14, 77–93, 124, 125, 135, 140, 150, 151, 156, 163, 167, 171–173
 Miłosz Oscar W. 86, 99
 Miszański Marian 153, 155
 Mizerkiewicz Tomasz 173

 Mochnacki Maurycy 123, 124, 126, 165
 Moczulski Leszek Aleksander 145, 155
 Modrzejewska Helena 94, 97
 Molière (właśc. Jean Baptiste Poquelin) 51, 64, 67, 68
 Montaigne Michel Eyquem de 52, 67
 Mroczkowska Marta 93
 Mrozek Sławomir 165–167
 Muratow Paweł 119
 Murzyn Monika A. 172
 Musil Robert 130

 Najder Zdzisław 131
 Nalewajk Żaneta 83
 Nałkowska Zofia 38
 Napierski Stefan (właśc. Stefan Marek Eiger) 116
 Newman John Henry 19
 Niemczuk Jerzy 155, 156
 Nietzsche Friedrich 19, 71
 Norwid Cyprian Kamil 114
 Noskowski Witold 69, 71
 Nowacki Dariusz 48, 121
 Nowak Olga 14
 Nowakowski Marek 48, 115, 126, 128, 129, 152, 153
 Nycz Ryszard 7, 8, 27, 173

 Oakeshott Michael 105
 Obertyńska Beata 102
 Opacki Ireneusz 46
 Orska Joanna 173
 Ortwin Ostap (właśc. Oskar Katzenellenbogen) 69, 71, 72
 Osterwa Juliusz 98
 Ostrowska Bronisława 99

 Paczoska Ewa 12, 33, 37, 46, 172
 Parnicki Teodor 111
 Pawelec Dariusz 143
 Pawlak Antoni 144

- Peiper Tadeusz 135, 140
 Perzyński Włodzimierz 64
 Piekara Magdalena 47
 Pierzchała Jan 47
 Pietrzyk Bartłomiej 118
 Piwińska Marta 52, 68, 73
 Poglódek Małgorzata 14
 Pol Wincenty 115
 Polkowski Jan 48, 132, 144, 157
 Pomian Krzysztof 77
 Praz Mario 105
 Proust Marcel 67, 117
 Prus Bolesław (właśc. Aleksander Głowacki) 15, 44
 Przesmycki-Miriam Zenon 19
 Przyboś Julian 135
 Przyłipiak Mirosław 90
 Pstrowski Wincenty 47
 Purchla Jacek 172
 Puzyna Konstanty 54, 57, 74

 Rabelais François 52
 Raźniewski Andrzej 172
 Rilke Rainer Maria 135
 Rimbaud Arthur 137
 Rittner Tadeusz 68
 Rodak Paweł 12, 172
 Rowiński Cezary 173
 Różewicz Tadeusz 140, 156, 163, 165–168
 Różycki Tomasz 48
 Rudnicki Adolf 152
 Ryłski Eustachy 48
 Rymkiewicz Jarosław Marek 48

 Said Edward Wadie 32, 41, 47, 127
 Saint-Sernin Bertrand 77
 Salvadori Roberto 173
 Sardou Victorien 51
 Serwański Jacek 31
 Shaw George Bernard 65, 97
 Shore Marci 173
 Siciński Andrzej 48
 Siekierski Albin 47

 Sieniewicz Mariusz 48
 Sienkiewicz Henryk 12, 16, 17, 19, 30, 36
 Skarga Barbara 104, 105
 Skórczewski Dariusz 29, 42, 43, 121, 124
 Skrendo Andrzej 173
 Skwarnicki Marek 147, 148
 Sławek Tadeusz 35, 85, 91
 Słobodnik Włodzimierz 150
 Słonimski Antoni 51, 71, 116, 144
 Słowacki Juliusz 112, 115
 Smith Anthony D. 127
 Sołowjow Władimir 81
 Sommer Piotr 157
 Sowa Janek 92
 Spencer Herbert 15
 Spivak Gayatri Chakravorty 30, 41
 Stachura Edward 137
 Stala Marian 145
 Stasiuk Andrzej 45
 Stawar Andrzej (właśc. Edward Janus) 17, 49, 165
 Stempowski Jerzy 165, 167
 Stendhal (właśc. Marie-Henri Beyle) 117, 166
 Stępnik Krzysztof 29, 43
 Strindberg August 67
 Strug Andrzej (właśc. Tadeusz Gałęcki) 38
 Strykowski Julian (właśc. Pesach Stark) 152, 153
 Sulikowski Andrzej 148, 151
 Surma-Gawłowska Monika 174
 Sutowski Michał 173
 Swedenborg Emanuel 86
 Sygietyński Antoni 38
 Syrokomla Władysław (właśc. Ludwik Kondratowicz) 115
 Szacki Jerzy 124, 173
 Szahaj Andrzej 42
 Szaniawski Jerzy 61
 Szestow Lew 81

- Szklarski Alfred 45
 Szkołut Tadeusz 173
 Szołtysik Marek 156
 Sztajnert Bernard 152, 153
 Szuber Janusz 157
 Szulc-Packalen Małgorzata Anna 143, 173
 Szulżycka Alina 11, 172
 Szymborska Wisława 146, 150, 152, 153, 156

 Śliwińska Katarzyna 43
 Śliwiński Piotr 48
 Śliwonik Roman 146
 Śpiewak Paweł 80, 131
 Świetlicki Marcin 48
 Święch Jerzy 173

 Tarasin Jan 136
 Tarnowska Maria 83
 Taylor Charles 105
 Terlecki Tymon 12, 72, 93–107, 172, 173
 Thackeray William Makepeace 38
 Thompson Ewa M. 32, 43
 Tocqueville Alexis de 80
 Todorov Tzvetan 42
 Tołstoj Lew 117, 119
 Tomasik Wojciech 46
 Tomkowski Jan 13
 Tornatore Giuseppe 95
 Trakl Georg 125
 Tramer Maciej 173
 Trzeźniowski Dariusz 29, 43
 Tubielewicz-Madson Dorota 45
 Turgieniew Iwan 119
 Turowicz Jerzy 144
 Tuwim Julian 116
 Twardowski Jan 150

 Udalska Eleonora 50, 70, 73, 98
 Uniłowski Krzysztof 9, 48, 121, 173
 Urbanowski Maciej 121, 127

 Valéry Paul 13
 Vattimo Gianni 174
 Verlaine Paul 18
 Vincenz Stanisław 167

 Wajda Andrzej 111
 Walas Teresa 39
 Walicki Andrzej 29, 78, 174
 Wawrzak Jerzy 47
 Ważyk Adam 135, 140
 Weber Max 38, 80
 White Hayden 105, 111
 Wiegandt Ewa 106, 107
 Wierzyński Kazimierz 125
 Wildstein Bronisław 129, 133
 Witczak Tadeusz 153
 Witkiewicz Stanisław Ignacy 51, 70
 Witkowski Tadeusz 149
 Wittlin Józef 95, 167
 Wojacek Rafał 137
 Woźniakowski Jacek 146, 147
 Wójcik Tomasz 172
 Wróblewski Andrzej 136
 Wyka Kazimierz 19, 132, 146, 165
 Wyka Marta 30, 39, 174
 Wyspiański Stanisław 72, 73, 98

 Zagajewski Adam 136, 144–148, 154, 155, 171, 172
 Zahorska Stefania 100, 101
 Zambrzycki Władysław 128
 Zeidler-Janiszewska Anna 7, 173
 Zengel Ryszard 34
 Zieniewicz Andrzej 83
 Zimand Roman 22, 29, 49, 57, 174
 Zola Emil 18

 Żarnowski Janusz 53
 Żeleński (Boy) Tadeusz 12–14, 17, 18, 21–25, 49–75, 98, 99, 169, 172
 Żeromski Stefan 114, 125, 127, 132
 Żukowski Tomasz 121
 Życzkowska Zdzisława 97

Krzysztof Krasuski

The Republics of Literary Modernity

Summary

The development of the concept of modern literature in Poland, documented with literary criticism and essay writing, constitutes the main theme of the book. In the presented overview, the selected literary and strictly intellectual projects, included in the texts of Stanisław Brzozowski and Czesław Miłosz, were taken into consideration. The examples illustrate the significant factors which influenced the development of modernity in Polish literature of the previous century. It has been illustrated that different writers of successive generations experienced and defined the concept of modernity differently and that, in various historical periods, they drew different conclusions in respect of the artistic texts realisations.

Each of the book's chapters is based on the assumption that the category of modernity is historically relative. Thus, the subsequent parts of this study present the development of modernity in chronological order. The initial stages of the history of modernity in Polish literature of the 20th century, which were selected as crucial, include the analysis of the aspect of Stanisław Brzozowski's (1878–1911) artistic activity that is reflected in the theory of postcolonial studies, since until now it has not been the subject to interpretation with regard to this critic's writing. The assumptions of this theoretical approach may also be applied to the research into the later literary periods in Poland, the post- 1989 period.

Tadeusz Żeleński (Boy) (1874–1941), the propagator of the rapid cultural changes, has become an advocate of the literary and social modernity in the interwar period.

The writers creating in political exile after 1945, also actively participated in the process of shaping the Polish modern cultural awareness. Like i.a. Czesław Miłosz (1911–2004) and Tymon Terlecki (1905–2000), they represented various ideas about modernity, ranging from the liberal

to the conservative ones. In these terms, the intellectual and artistic propositions which might have seemed classicist or traditional, were turned against the concept based on a considerable dose of mystification, for instance, the totalitarian social practices. Such a liberal and democratic attitude may be observed in the literary criticism of Czesław Miłosz, Paweł Hertz (1918–2001), and Tomasz Burek (born 1938).

The book ends with the analyses of statements issued by literary critics participating in the creation of the modern trend in the contemporary literature, but not in the least belonging to the avant-garde.

With regard to the artistic output of the older and the consecutive generations of writers and critics, for instance those belonging to the New Wave generation, the author pays less attention to the extreme avant-garde projects than to the projects which remain related to the contemporary literary references, reactivating the existential experiences of the earlier and the more recent past, as well as the present. This type of modernity strives for a broad social reception. Hence, it is not the state of elimination, but the state of homeostasis of tradition and contemporaneity that is expected to be a remedy for the canons of modernity favoured in the critical activities presented in the book.

Krzysztof Krasuski

Die Republiken der literarischen Modernität

Zusammenfassung

Zum Thema des Buches ist die mit literarischer Essayistik und literaturkritischen Texten belegte Bildung von der Idee der modernen Literatur in Polen. Die Übersicht umfasst ausgewählte nicht nur strikt literarische, sondern auch strikt intellektuelle, in den Texten von Stanisław Brzozowski und Czesław Miłosz enthaltene Projekte. An ausgewählten Beispielen werden wesentliche Faktoren der im Polnischen im vorigen Jahrhundert entstehenden literarischen Modernität dargestellt. Es wurde gezeigt, dass der Begriff „Modernität“ von verschiedenen Schriftstellern der aufeinanderfolgenden Generationen ganz anders betrachtet und definiert wurde. Aus ihren Erfahrungen zogen sie auch andere Schlüsse, die sie dann in ihren künstlerischen Texten wiedergaben.

In jedem Kapitel des Buches wurde die Hauptthese angenommen, dass die Kategorie der Modernität historisch relativ ist, deshalb wird sie in den einzelnen Buchteilen chronologisch geschildert. Der Verfasser wählte die grundsätzlichen Zeitabschnitte der Modernitätsgeschichte in der polnischen Literatur des 20. Jhs und ganz am Anfang bespricht er den Aspekt der Werke von Stanisław Brzozowski (1878–1911), der seine Widerspiegelung in der Theorie der postkolonialen Studien findet und der bisher noch nie interpretiert wurde. Die Voraussetzungen der Theorie können auch in den Forschungen über spätere literarische Perioden in Polen, auch nach 1989, zur Anwendung kommen.

Als Urheber der literarischen und sozialen Modernität in der Zwischenkriegszeit gilt ein großer Verbreiter von schnelleren Kulturwandlungen, Tadeusz Żeleński (Boy) (1874–1941).

An der Schaffung des modernen polnischen Kulturbewusstseins haben sich auch die nach 1945 im Exil lebenden Schriftsteller aktiv beteiligt. Diese, wie z.B.: Czesław Miłosz (1911–2004) und Tymon Terlecki (1905–2000) repräsentierten verschiedene Konzeptionen der Modernität,

von liberalen zu konservativen. Ihre intellektuellen und künstlerischen Ideen, die klassizistisch oder traditionell zu sein scheinen, sind gegen irreführende Entwürfe z.B.: in totalitären sozialen Praktiken, gerichtet. Solche freiheitsbestrebende und demokratische Einstellung lässt sich in literaturkritischen Werken von Czesław Miłosz, Paweł Hertz (1918–2001) und Tomasz Burek (geb. 1938) nachweisen.

Im Schlussteil des Buches werden die Äußerungen von den an der Schaffung der modernen Tendenzen in der Gegenwartsliteratur teilnehmenden, doch der Avantgarde keineswegs gehörenden Literaturkritikern besprochen.

Was die Werke der älteren Autoren und der nächsten Generationen der Schriftsteller und Kritiker (z.B. der der Neuen Welle gehörenden) betrifft, schenkt der Verfasser seine Aufmerksamkeit nicht so sehr den extremen avantgardistischen Entwürfen, sondern den auf gegenwärtige Literaturwerke bezogenen und existentielle Erfahrungen der vergangenen Jahre und der heutigen Zeit reaktivierenden Werken. Das ist eine solche Modernität, die möglichst weite Kreise der Gesellschaft zu erlangen sucht. Nicht eine Nivellierung sondern eine Homöostase der Tradition und der Gegenwart sollte in den im vorliegenden Buch erwähnten kritischen Texten ein Rezept für erwünschte Ausdrücke der Modernität werden.

Krzysztof Krasuski

Republiki Iterackiej nowoczesności

Więcej o książce

CENA 30 ZŁ
(+ VAT)

ISSN 0208-6336
ISBN 978-83-8012-224-6